

Úgy lett vége, hogy szinte senki sem vette észre. Már résnyire kinyílt a börtönkapu a részleges amnesztiának köszönhetően. De negyven esztendeje, azon az augusztus végi szombaton három Baross téri felkelőt még kivégeztek. Ők a kádári megtorlás utolsó áldozatai. Miért pont akkor, és miért ők maradtak a végére? Biztos, hogy ezzel végképp kimerült a magyarországi legitimitációját építgető, Nyugaton szalonképességét bizonygató Kádár-rendszer bosszúvágya? **KURCZ BÉLA** visszatekintése.

Az 1956-os forradalom eltiprásának „utómunkálatait” a december 12-e körül meghozott új jogszabályok voltak hivatottak „törvényesíteni”. A miskolci Soltész József december 15-i, fegyver- és lőszerrejtegetés vádjá miatti azonnali kivégzésével kezdetét vette a vérengzés.

PÓTNYOMOZÁS

A megtorlógépezet 1960-ban – az első fokon eljáró, a Fővárosi Bíróság Tutsek Gusztáv elnökölte népbírósági tanácsának, majd a Legfelsőbb Bíróság Borbély János vezette népbírósági tanácsának közreműködésével – már csak két áldozatot gyűrt maga alá. Január 3-án a 27 éves Fánicsik György anyagellenőrt, majd március 2-án a 34 éves Szabó János gépkocsivezetőt.

Am a befejezésre még másfél évig kellett várni. A vádiratot 1960. december 12-ére készítették el, Borbély bíró pedig 1961. július 15-én hirdetett ítéletet – fellebbezés lehetősége nélkül – a Baross téri fegyveres felkelők maradékát egy kalap alá vevő „Herczegh Benjamin és társai” perben. A másodrendű vádlott a 34 éves Kovács Lajos segéd munkás, a harmadrendű a 44 éves Hámosri István gépkocsikísérő, a nyolcadrendű a 37 éves Nickelsburg László műszerész volt. 1961. augusztus 26-án végeztek velük. Még a Népszabadság is elfeledkezett róluk: a vasárnapi számban meg sem említették kényszerű mennybemenetelüket.

– 1957 után az volt az általános eljárás, hogy a kivégzések tényét a napisajtóban is közzétették. De Obersovszkyék bírósági ügye után,

amely nemzetközi felháborodást keltett, s vissza kellett vonni a két halálos ítéletet, ezt megszüntették – ad eligazítást Szakolczai Attila, az '56-os Intézet munkatársa, a megtorlási ügyek feltárásának szakértője.

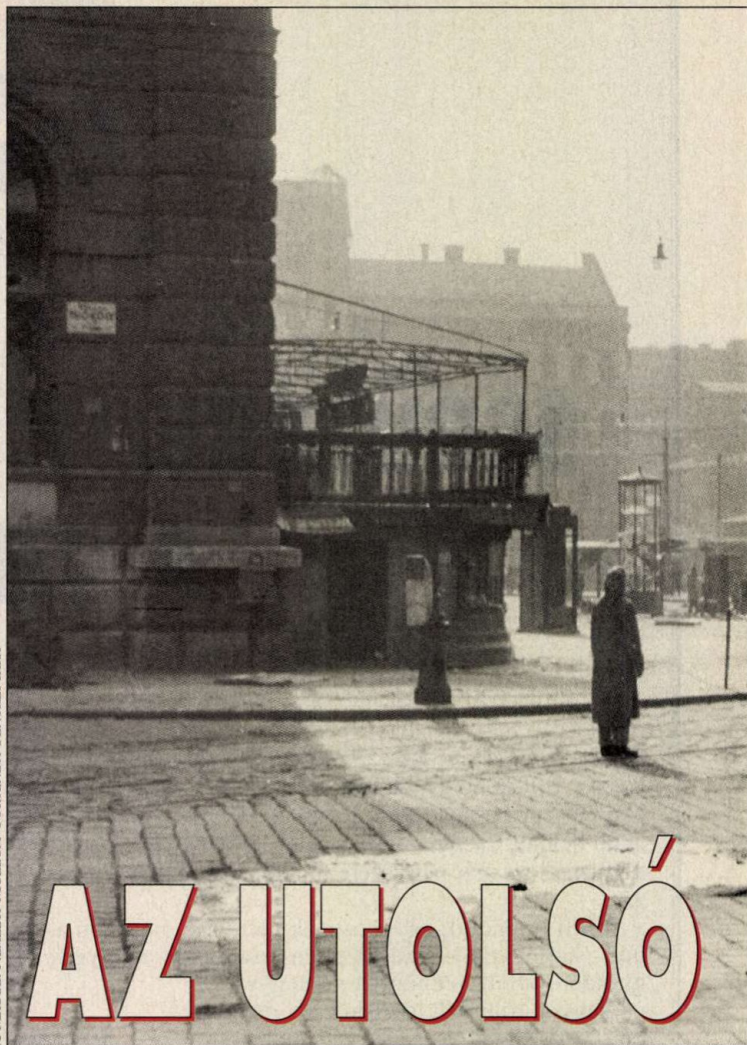
Nickelsburg a Baross tériek vezetőjeként legfőbb céljának a rend fenntartását, a fosztogatások megakadályozását tartotta. November 4-én ebben a szellemben mondott beszédet egysége előtt. Aztán megpróbálták feltartóztatni a Kerepesi úton a Keleti pályaudvar felé nyomuló szovjet páncélosokat, de miután a túlerő szétszórta a csapatot, bekapcsolódott az önkéntes mentőszolgálat munkájába, a Péterfybe szállítva a sebesülteket. Ekkor került kapcsolatba Angyal Istvánnal, akinek a röpcédulák készítésében segédkezett.

November 6-án megsebesült, kórházba került, 25-én Bécsbe szökött. December 5-én gondolt egyet, s visszatért. December 14-én le is tartóztatták, de hamarosan szabadon engedték. Mivel nem akart együttműködni a biztonsági szervekkel, '57 februárjában újra „begyűjtötték”, s jogerősen életfogytig tartó börtönre ítélték. Már büntetését töltötte, mikor 1959-ben pótnyomozást rendeltek el a Baross tériek ügyében. Nickelsburgot is eljárás alá vonták, majd halálra ítélték.

UTCAI HARCOK

A négygyermekes családból származó Nickelsburg többszörös sztahanovista élmunkás, MDP-tag volt, egész családja odaveszett Auschwitzban.

– Forradalom előtti élete lehetővé tette a bíróság számára

A MAGYAR NEMZETI MŰZEUM TÖRTÉNETI FÉNYKÉPTÁRA

AZ UTOLSÓ

A Köztársaság téri végítélet

FORRADALOM UTÁN

A megtorlás során halálra, majd életfogytiglanra ítélt Mécs Imre egy ideig Vácot töltötte büntetését. 1959 nyarának végén uszályokról szemet rakodtak ki, s Nickelsburggal együtt talicskáztak, nevetgéltek. Mivel mindketten életfogytosok voltak, örültek az életnek. Szeptemberben Nickelsburg váratlanul „sárga csikóval” futott be, ami annyit jelentett: újabb ügyet varrnak a nyakába.

Az 1961-es kivégzés híre – a házimunkások révén – futótűzként terjedt a Gyűjtőben, ahol már érezhető volt a '60-ban meghirdetett börtönreform hatása, s elviselhetőbb viszonyok kezdtek kialakulni. Megdöbbenek, hogy a reményeket tápláló szünet után újra akasztanak. Úrrá lett mindenkin a pánik: senki sincs biztonságban, mert az összegereblyézett irathalmazból bármikor felnagyított momentumokat kaphatnak elő, melyek alapján bárki célkeresztbe kerülhet.

Mécs szerint Nickelsburg vidám, rövid lábú, talpraesett, ügyes fiú volt, akit nem véletlenül fogadtak el vezetőnek a Baross tériek. Azok közé tartozott, akik őszintén hittek az „emberarcú szocializmusban”, s úgy gondolták, cselekedniük kell. Az öntudatos hazafiság vitte őket a barikádokra is. Ezért viselkedtek büszkén a bíróság előtt is.

„enyhítő szakaszok” alkalmazását, s a megtorlás korai stádiumában a párttagság enyhítő körülménynek minősült. Bár később súlyosbító körülmény is lehetett, egyéni mérlegeléstől függően – mondja Szokolczai. – Nickelsburg az első perben számíthatott a mentő körülmények mérlegelésére.

Vajon miért a Baross tériekkel került pont a megtorlások végére? – tudakoltuk az

'56-os Intézet munkatársától, Eörsi Lászlótól, akinek kutatási területe az utcai harcok története. Szerinte a lankadatlan bosszúvágyra a Köztársaság téri ostrom s az azt követő lincselés sarkallta Kádárékat. Az utolsóként kivégzett Baross tériek mindhárman megfordultak aznap a Köztársaság téren, de hogy ők is benne lettek volna a „balhéban”, az homályban maradt. Másrészt a csoport tag-

KIVÉGZÉS

A Baross tér a forradalom után

jai vettek részt a legintenzívebben a forradalom utáni szervezkedésben, néhányan le is buktak. Őket kivégezték. Elképzelhető, ez is irritálhatta a hatalmat, s a szervezkedés résztvevőire súlyos ítélet várt.

A nyomozók számára sokáig nem volt egyértelmű, ki volt a Baross téri parancsnoka a sok Pásztor közül. (Akadt küztük Sándor, Gyula, Géza, de nem álltak rokoni kapcsolatban.) Amikor – jó néhány kivégzés árán – egyértelművé vált, hogy Nickelsburg az „ő emberük”, ez a kádári logika alapján elkerülhetetlenné tette a súlyos büntetést. A felkelők többségén köztörvényes vádak miatt is elverték a port, így akadt, aki csak 1974-ben került szabadlábra.

AKASZTÁSI MENET

– Hiányosak a rendelkezésre álló források – ismeri el Eörsi. – De a megtorlás irányítói bizonyára úgy érezték: a Baross térieknek kijárna még egy „akasztási menet”. Mivel a Köztársaság tér az „ellenforradalom” csúcspontja, mintegy színönimája lett, nem volt elég példát statuálni azokon, akik az oroszok bevonulása után sem nem tették le a fegyvert, nem adták be a derekukat.

De miért nem végeztek velük azonnal? Eörsi úgy véli: Nickelsburgot tragikus családi múltja mentette meg éveket a kötéltől. Szembetűnő, milyen komikus módon keverték a neveket a nyomozók. A sok Kovácsot, Pásztort rendszeresen összetévesztették, ami fékezte az eljárást. Hámori ügyében sem tudni, mikor derült ki róla, hogy Baross téri. Megvárták, amíg letöltötte köztörvényes büntetését, csak aztán húzták rá a vizes lepedőt. (Lehet véletlen is, hogy akkor kerültek elő a terhelő adatok, mikor kilépett volna a börtönkapun. Vagy akkor jutott eszébe valakinek besúgni.)

Csödöt mondott a nyomozók tisztánlátása. A Baross tériek ugyanis létszámukat tekintve a harmadik legerősebb bázisnak számítottak, a VII. kerületben pedig az első számú fegyveres csoportnak. Egyetemisták is csapódtak hozzájuk, s már októberben kivették részüket a harcokból, a röplapozásból. Többen a Péterfy utcai szervezkedésben jeleskedtek, s

köreikből kerültek ki azok, akik a Thököly úton és a Hungária körúton súlyos csapást mértek az oroszokra november 5-én. Az 500 fős Baross téri csoport évek múltán is kifogott a nyomozókon.

– Jóval korábban be akarták fejezni Kádárék a vérengzést – vélekedik Szakolczai. – A Nagy Imre-pert követően párt-határozat született, amelyben felszólították az ügyészséget, bíróságokat: minél előbb

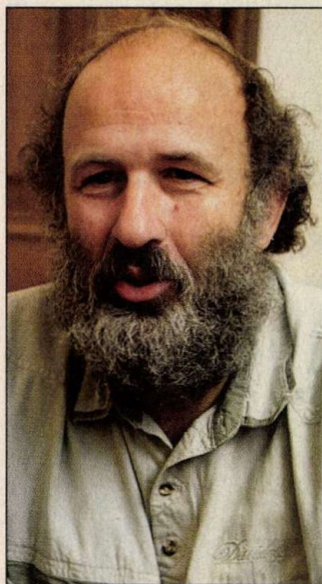
Szakolczai Attila: A megtorlás korai stádiumában a párttagság enyhítő körülménynek minősült

zárják le a folyamatban lévő ügyeket. Az éves munkatervben az esztendő végéig kellett volna letudniuk az '56-os „üghátralék” végigtárgyalását.

NÉPÍTÉLET

Ám a népbíróságokat az Elnöki Tanács csak 1961. augusztus 16-án oszlatta fel. Rákosi idején – s ez lényeges különbség a Kádár- és Rákosi-kor között – az igazságszolgáltatás a politikának teljesen alávetett, önállóan eszköze volt. Rákosiék légből kapott vádakra épített koncepció pereivel szemben a Kádár-rezsim idején – bár a bíróság akkor is igyekezett a politika elvárásainak megfelelni – a vádlottaknak volt közüik a terhükre rótt cselekményhez. Amelyet az eredeti szituációból kiszakítva, más dimenzióba helyezve (eltorzítva) bíráltak el és büntettek. A Rákosi-érában meg lehetett volna tenni, hogy fenéken billentik a le-

tartóztatott 800-1000 embert, mondván: jó, most már takarodjatok haza – s fiókba súlylyeszti a papírokat. Kádár uralmának kezdetén a rendőrség által szívósan kinyomozott s vádemelési javaslatral az ügyészségnek felkínált ügyeket le kellett zárni. Időzavarba kerültek a bíróságok. Előttük tornyosult a „ledaralándó” hátralék. Időről időre engedélyt kértek, hadd folytathassák a pereket.

Eörsi László: Nem volt elég példát statuálni azokon, akik az oroszok bevonulása után sem tették le a fegyvert

Szakolczai szerint a Köztársaság téri ügy miatt Nickelsburgékat nem kellett volna halálra ítélni. Az ottani „népítélet” miatt kivégeztek már annyit embert, amennyi bőven elegendő lehetett az elégtételhez. Legalább 30-40 fogoly ügyében volt ez vádpont. Az oroszok elleni elszánt harcról elhíresült Baross tériek helytállása sem indokolja a kései vérszomjat, mivel a közelükben működött egy csoport, amelyből 11 embert korábban felakasztottak.

A történész feltételezi: Hámorit és Kovácsot azért kasztinzták be '57 elején, hogy törlesszenek elsinkófált büntetésükből. S köztörvényes ítéletükből még nem szabadultak, amikor „képbe kerültek”. Addig a rendőrség bünyügi osztályának nyilvántartásában szerepeltek.

A véletlen is múlt, hogy ez volt az utolsó kivégzés. Szakolczai annyit tesz hozzá: szerinte „műhiba” történt. Csak

ezzel indokolható, hogy a Baross tériek vezetőjét, az '57-ben bíróság elé citált Nickelsburgot nem végezték ki a többi felkelőparancsnokkal egy időben. Évekkel később „pótolták a mulasztást”.

Kérdésünkre – igazolható-e a források alapján, hogy az ENSZ sürgette a kivégzések befejezését, s cserébe engedményeket tett volna – Szakolczai azt mondja: kezdetben a szovjet beavatkozás, később a megtorlás miatt tartották napirenden a magyar ügyet. Az amerikaiak feltétele volt az akasztások befejezése. Elfogadható magyarázatnak tartja, hogy amikor 1961-ben megfeneklettek a tárgyalások, a kivégzések által azt sugallhatták Kádárék: ha nem tolják félre a magyar ügyet, akadhat dolga a hóhérnak. Ez volt az utolsó akasztások kódolt politikai üzenete.

KÁDÁR BOSSZÚJA

Kérdés: bizonyított-e, hogy ekkor történt az utolsó '56-os kivégzés. A történész szerint kifejezetten '56-os ügyben nem volt több akasztás. Tény azonban, hogy változatos eszközökkel '88-ig folyt a megtorlás. Sok embert nem engedtek elhelyezkedni, nem kaptak útlevelet, gyermekeik felvételi kérelmét elutasították, megfigyelés alatt tartották őket.

Szakolczai szerint Nickelsburgékkal együtt 229 embert végeztek ki 1956 után. Megemlíti annak a 15 évre bebörtönzött férfinak az esetét, akinek unokahúga őrzi a családi titkot: miként érték el, hogy a periratba a megmenekülést jelentő „részegen lövöldözés” vádpont kerüljön. Mert az ügyészség, a bíróság akkor sem volt lekenyerezhetetlen.

Szakolczai úgy véli, a nemzetközi szerepjátszás 1961-ben nem a szalonképességről szólt. A rezsimit nem érdekelte túlzottan: szalonképes-e. Csak az, hogy elfogadják annak. Az oroszok pedig a Nagy Imre-perrel letudták a rendcsinálást. Számukra nem volt fontos, felkötik-e a Baross téri felkelők parancsnokát. Nekik az egész inkább rosszkor jött. A kubai válság miatti feszült helyzetben annak örültek volna jobban, ha a dolgot nem bonyolítja tovább Kádár János bosszúszomja. ■